

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

ԱՇԽԱՐՀԱԲԱՐ ԱՍՏՈՒԱԾԱՇՈՒՆՉ

Աստուածաշունչի հայերէն թարգմանութեան վերջին յորեկինական հանդէսներու ընթացքին քանիցս մատնանշուեցաւ արդի գրական հայերէնով նոր և ամբողջական աշխարհաբար թարգմանութեան մը պէտքը. բայց ոչ ոք անդադարձաւ թէ այդպիսի աշխատութեան մը ձեռնարկուած պարագային, երկուքէն ո՞րը պէտք պիտի ըլլայ գործածել իբրեւ բնադիր. եօթնամեկն՝ ինչպէս ըրած են Սակեղաբու մեր նախնիք, թէ եբրայականը՝ զոր ունեցած են Բողոքականաց աշխարհաբար թարգմանութեան կատարողները:

Կարևոր կէտ մըն է սակայն ասիկա. և առանց անոր նախապէս լուրջ նկատառմանը, ո՛չ բանաւոր պիտի ըլլար և ո՛չ արդար՝ մօտենալ գործին:

Ձեռք սխալի թերևս խորհելով թէ աշխարհաբար ամբողջական թարգմանութեան մը առաջարկին համակրողներէն շատեր հայերէնի հաճողը, այսինքն լեզուական կէտն է մանաւանդ որ ունին ի նկատի: Դժգոհ՝ Բողոքականաց աշխարհաբար Աստուածաշունչի հայերէնէն, զոր իբր թէ շատ ռամիկ կը գտնեն Սուրբ Գրքի բարձրութեան համար, անոնք կ'ուզեն որ արդի գեղեցիկ և կանոնաւոր լեզուով մը փոխանակուի ան. ու կը մտածեն նաև հաւանաբար թէ այս կերպով ոչ միայն ներկայ սերունդը ևս մեծարանքի լաւագոյն տուրքը ազգովին մատուցած պիտի ըլլայ աստուածային Մատեանին, ինչպէս երբեմն մեր երջանիկ Հայրերը իրենց ժամանակին մէջ, այլ նաև ատով անոր ընթերցումը աւելի հաճելի պիտի դարձուած ըլլայ այժմեան Հայութեան:

Աւելորդ չըլլայ դիտել տալ որ եթէ հարցը ամբողջովին ասոր մէջ կը կայանայ, եթէ բոլոր եղածը լեզուի խնդիր մըն է լոկ, չ'արժեք հրապարակ իսկ հանել զայն: Լեզուական մաքրութեան կամ բարելաւումի տեսակէտը օտար չէ արդէն Աստուածաշունչի հրատարակիչ Բնկերութեան ծրագրին. ճիշտ ատոր համար էր որ իբր կէս դար առաջ անիկա փորձ մը ըրաւ, թէև առանց իրական յաջողութեան, փոփոխութեան ենթարկելու Ս. Գրոց աշխարհաբարը, մեծանուն

հայերէնադէտ Մ. Գարադաշեանի ձեռքով ուղղակի, կամ անոր մասնակցութեամբ Յանձնախումբի մը միջոցաւ Որոշ է անոր այդ մասին ցարդ ունեցած հոգածութիւնը ևս. կը տեսնուի անոր աշխարհաբար Աստուածաշունչի յաջորդական հրատարակութեանց մէջ՝ յամբ բայց զգալի յառաջդիմութիւն մը դէպի արդի լուսագոյն հայերէնը: Այնպէս որ իրեն համար շատ դիւրին պիտի ըլլար կարճ ժամանակի մէջ այդ ուղղութեամբ կատարելագոյն արդիւնք մը ձեռք բերել, զործը յանձնելով կրօնական զգացման տէր և հին և արդի հայերէնին բոլոր նրբութեանց հմուտ անձի մը կիրթ զըշին:

Բայց, մեզի համար այդ չէ, լեզուական տեսակէտը չէ՝ որ կենսական կարևորութեամբ կրնայ ներկայանալ Աստուածաշունչի ամբողջական աշխարհաբար թարգմանութեան խնդրոյն մէջ: Մեր տեսութեամբ, բո՛ւն հարցը այն է զոր յիշեցինք այս տողերուն սկիզբը. Եօթանասնիցը(*) պէտք է զործածուի իբր բընադիր կամ առաջնորդ այդպիսի աշխատութեան մը միջոցին, թէ երբայականը. ուրիշ խօսքով, պէ՞տք է հետևողական մնանք մեր նախնեաց, թէ զարտուղինք այն զիծէն՝ զոր անոնք իբրև ուղղութիւն ընտրած էին իրենց, Աստուածաշունչի հայացման ձեռնարկին մէջ. այսինքն կ'արժէ՞ որ Ազգն ու Եկեղեցին երկուսութեան մը առջև դնենք, թոյլատրելով մեզի որ Եօթանասնիցի համեմատ կատարուած ոսկեգարեան հին թարգմանութեան դէմ բերուի երբայականին համեմատ կատարուած նոր մը, և այսպէս թողով որ շփոթութիւն մը զոյանայ եկեղեցական և ժողովրդական կիրարկութեան սահմանուած երկու կերպ Սուրբ Գիրքերու տարբերութեամբ:

Գործը, աւելորդ չըլլայ կրկնել, լեզուի կամ ճաշակի հարց չէ մեզի համար. այդ կէտը կարելի է պատշաճապէս կարգադրել մէկ կամ միւս ձևին մէջ հաւասարապէս. մեր տեսութեամբ սկզբունքի խնդիր է ան, վարդապետական տեսակէտ նոյն իսկ, որուն՝ ներելի չէ անուշադիր մնալ:

(*) «Եօթանասնից»ը Աստուածաշունչի կամ մասնաւորաբար Հին Կտակարանի յունարէն այն թարգմանութիւնն է, զոր, ըստ պատմական աւանդութեան մը, երբայական հնագոյն բնագրէ մը կատարեցին, Եօթանասուն կամ Եօթնասուն երկու յունարէնադէտ հրեաներ Եգիպտոսի Աղեքսանդրիա քաղաքին մէջ, քրիստոնէական թուականէն առաջ, Պտղոմեանց շրջանի 230-130 հարիւրամեակի ընթացքին: Անոր մէջ մուծուած են յետոյ կարգ մը ուրիշ գրքեր ևս, որովհետև անոնք մաս կը կազմէին Աղեքսանդրաբնակ Հրէից սորազմէ գրականութեան: Անոնք չկան երբայական կանոնին մէջ. այս պատճառաւ կը կոչուին երկրորդականոն: Դրոնք պէտք է ըլլան Գերութեանէն ետքը, քրիստոնէութեան յառաջագոյն երեք զարեւու միջոցին: Մէկ քանին՝ Բարեխոնի, ուրիշներ՝ Պաղեստինի և Եգիպտոսի մէջ և այլուր: Անոնցմէ ոմանք ունին պատմական, ուրիշներ կրօնա-բարոյական և այլաբանական պարունակութիւն մը, և կը ցոլացնեն Հրէից պատմական վիճակը և կրօնական, բարոյական և իմացական ձգտումները այն երկրներուն մէջ՝ ուր գտնուած են անոնք: Ոմանք թարգմանուած են երբայեցեղէն կամ արամեական բնագիրներէ, ինչպէս, Մակար. Ա. գիրքը, Սիրաք, Տովդիթ, Յուդիթ, Բարաք. Երևանիք, որոնք յունարէն գրուած են, ասոնք են. Իմաստութիւն Սողոմոնի, Նզրաս (այն որ մերթ Ա. կոչուի և մերթ Բ., որ նախականոն Նզրին յունարէն թարգմանութիւնն է, Բ. Մնացորդաց գիրքէն, անվաւեր Նզրէն և Նէէմիէն աւելարդուած քանի մը մասերով և ժողովրդական աւանդութեան մը մասերով ճոխացած), Բ. Մակարայցիք, Թուղթ Նրեմիայի, Դանիէլի մարգարէութեան կցուած՝ Օրհնութիւն երկը մանկանցը, Բէլի և վիշապին պատմութիւնը, Շուշանի պատմութիւնը, Նսթերի գրքին վրայ աւելցուած ինչ ինչ մասերը, և այլն:

Ներուի մեզի՝ քանի մը խօսքով արտայայտուիլ այս մասին:

Ձեռք ուզեր մտնել Աստուածաշունչի Կանոնի կազմութեան մանրամասնութիւններուն մէջ. առկա շատ հեռուները պիտի տանէր գմբզ: Բաւական ըլլայ ըսել հոս թէ քրիստոնէութեան հնագոյն դարերուն, երբ դեռ Նոր Կտակարանի Կանոնն անգամ հաստատուն ցուցակի մը չէր վերածուած, Եկեղեցին թէ՛ Հին Կտակարանի համար անշուշտ՝ ատեն մը, այն ալ ոչ ամէն տեղ, ընդունած էր երբայական Կանոնը, բայց յետոյ, երբ աստուածաբանական միտքը և նուիրապետական ըմբռնումը իրենց վերջնական ձևին յանգեցան, Եօթնասնիցին բովանդակած բոլոր գիրքերը, յընդհանուրն, նախականոն և երկրորդական կոչուածները միանգամայն, կազմեցին Սուրբ Գրքի աստուածաշնչական ամբողջութիւնը: Այսպէս, հնագոյններէն զխաւորները միայն յիշելով, Փէշիգօյի Ասորական օրինակը, որուն ընագիր եղած էր Եբրայականը, Ե. Գարու սկիզբը ունէր արդէն այդ բոլոր գիրքերը, երկրորդականոնները մեծազոյն մասամբ յունարէնէ թարգմանութեամբ ըլլալով արդէն Գ. Գարու կէսէն ալ առաջ: Միևնոյն պարունակութիւնը ունէր նաև Վուլկադան: Ձայն կանխող լատիներէն միև թարգմանութիւնները, Իտալական կոչուածը մանաւանդ, յունականէն կ'ածանցէին արդէն, և ունէին երկրորդականներն ալ. ու Հերոնիմոս անոնց վերաբարդուութիւնը յունարէն օրինակին վրայէն կատարեց ատեն մը. իսկ յետոյ, եբրայեցիներէն քաջահմուտ դառնալէ ետք, երբ ձեռնարկեց Ս. Գրքի ամբողջական թարգմանութեան, Հին Կտակարանի նախականոններուն ընագիր ունեցաւ եբրայականը, աչքի առջև պահելով հանդերձ Եօթնասնիցը, և երկրորդականները մեծ մասամբ թարգմանեց արամայերէնէ, մնացած մասին համար ևս պահելով հին լատիներէն թարգմանութեանց մէջ եղածները:

Տալ ուզեցինք այս քանի մը ծանօթութիւնները, հասկնելու համար թէ քրիստոնէական թուականի նախկին այն ժամանակին, որուն ականակեցինք վերև, ընդհանուր Եկեղեցին, թէ՛ և առանց տակաւին ժողովական որոշումներով պաշտօնականացման՝ որ աւելի յետագոյն դարերու մէջ տեղի ունեցաւ թէ՛ ուրիշներուն մօտ և թէ՛ մեր մէջ, սովորութեամբ և զործադրութեամբ իբրև Աստուածաշունչի ամբողջութիւն յընդհանուրն ընդունած էր այն ամէն գիրքերը, զորս բոլոր հին եկեղեցիները այսօր ունին իբր Կանոն Ս. Գրոց: Այդպէս եղաւ նաև մեր մէջ, սա՛ տարբերութեամբ որ մինչ Վուլկադան և Փէշիգօմ բովանդակութեան տեսակէտով միայն հետեցան Եօթնասնիցին, կամ երկրորդականոններուն համար լոկ զործածեցին զայն, իբրև ընագիր նախականոնները եբրայականէն թարգմանելով, մեր Նախնիք թէ՛ բովանդակութեան համար և թէ՛ իբրև լեզուական ընագիր՝ Եօթնասնիցը ունեցան միշտ իրենց առջև. վասնզի, որչափ ալ Ոսկեդարեան մեր հին թարգմանութեան մէջ լինին բաւական թուով նշաններ՝ ասորերէնով փոփոխուած և լրացուցուած ըլլալու, աւելի ապացոյցներ կան հաստատող՝ թէ Աստուածաշունչին հայացումը յունարէնին վրայէն պէտք է եղած լինի թէ՛ առաջին՝ այսինքն «փութանակի» թարգմանութեան, և թէ՛ վերջին՝ այսինքն սրբազրութեան միջոցին:

Արդ, եթէ ընդունինք Աշխարհաբար Աստուածաշունչը եբրայական Կանոնին վրայէն թարգմանելուն սկզբունքը, ինչ որ եղած է Բողոքականաց աշխարհ-

հաբարինը, երկու անպատեհութեանց առջև պիտի գտնենք ինքզինքնիս: Նախ, պիտի կորսնցնենք երկրորդականոնները, զորս սակայն մեզի տուած է մեր հին թարգմանութիւնը, և յետոյ, պիտի տեղի տուած ըլլանք զհաբարին և աշխարհաբարին միջև երևան գալիք իմաստներու և իմացութեաներու ստուարաթիւ տարբերութեանց, որոնք պիտի այլայլեն Հայ Աստուածաշունչին նկարագիրը: Հարկ կ'ա՛յ արդեօք ընելու այդ զոհողութիւնը և պատճառելու այդպիսի խանգարում մը:

Ասո՛ր է որ կ'ուզէինք հրաւերել մեր ընթերցողներու ուշադրութիւնը:

Ա. — Այն զիրքերը որոնք կը պակսին երբայական Կանոնին մէջ, և զորս ունի Նօթանամիցը միայն, «երկրորդականոն» կոչուած են բարեկարգական շարժումէն ի վեր: Այդ բառը պէտք չէ խռչեցնէ զմեզ՝ Ս. Դրոց այդպէս կոչուած մասերուն համար կարեւորութեան թերզնաւատում մը ցուցնելով այդ անունին մէջ: Եթէ Հին Կտակարանին պաշտօնն էր պատրաստել մարդկային հոգին Նորին միջոցաւ կատարուելիք աստուածային յայտնութեան գործին, այդ զիրքերը, այդ տեսակէտով նոյն իսկ, կը ներկայացնեն յոյժ նշանակելի արժէք մը. անոնք կը ցուցնեն մեզի թէ Իսրայէլի ցեղը, վաղուց արդէն իր հոգիին մէջ ընդունած ըլլալով փրկութեան զաղափարին սերմը՝ նախ Նահապետներու հին բարի կեանքին օրինակովը և յետոյ մարգարէական ներշնչութեանց շնորհիւ, ինչպէս իր ազգային ճակատագրի ամենէն աղիտաւոր պահերուն մէջ կրցած էր կենդանի պահել այդ ցանքը իր ծոցին մէջ, ընդհուպ անոր բողբոջութեամբ զաւարազարդելու համար մարդկութեան կրօնական կեանքին դաշտը: Աստուծոյ պարզելը չի կորսուիր ամենէն ահաւոր անկումներու վիհին մէջ ալ. հոգեկան բարձր օժտումներով հարուստ ժողովուրդ մը չի կրնար իսպառ ստել Աստուծոյ իրեն ճակատագրուած կոչումին ու դերին. Իսրայէլ, իր գերութեան և թափառկոտութեան օրերուն, ու վերադարձէն ետքն ալ, իր զլխուն պայթած քաղաքական տագնապներու և տառապանքի միջոցին, հոգեպէս բոլորովին այլասերած չէր. անիկա երկնային կամքէ մը իրեն յանձնուած աւանդ մը ունէր, պահած էր զայն իր մէջ իբր սերմ և իբր սաղմ, և պէտք է որ յանձնէր զայն մարդկային ազգին երբ զար «Լուսնի ժամանակի»ն: Այդ զիրքերը այս մտածումն է որ կը պատկերազարդեն ա՛յնքան սքանչելի գեղեցկութեամբ: Հայրենասիրութիւնը սուրբ է, երբ Վերէն է որ ինկած է անոր կայծը սրտին մէջ. իմաստասիրութիւնը սին է, եթէ բարոյականը լուսաւորող դիտութիւն մը չէ. ու բարոյականը մեռած բառ մըն է, եթէ Աստուծոյ զգացումէն՝ կրօնքի խորհուրդէն չառնուր իր ոյժը. այս է որ կը սովորեցնեն Մակարայեցիք, Յուդիթը, Իմաստութիւն, Սիրաք, և Տովբիթ, Յոբայ զրքին արդիականացած այդ վերածումը:

Ժամանակը, Բրիտանոնութեան ծագումը կանխող այդ երեքդարեակը ուր զրի առնուեցան անոնք, Աւետարանի զաղափարին երկունքի մեծ շրջանն է. Այժմեան դիտութիւնն է որ կը հաստատէ թէ առանց այդ շրջանին ուսումնասիրութեան՝ դժուար պիտի ըլլար ըմբռնել այն դարը ուր ծնաւ Յիսուս Բրիտոս, և ուր կազմաւորուեցաւ քրիստոնէական եկեղեցին. մարգարէական դպրոցներու շիջումէն մինչև Աւետարանի մուտքին վրայ ճաճանչող Վերծն ի ծնունդս կանանց՝ տեսանողին դէմքը տարածուող միջոցը՝ առանց այդ զիրքերուն՝ պիտի

մնար մուծ ընդհատ մը, իր մէջ անտեսանելի դարձնելով փրկագործական ծրագրին շարունակուող գիծը :

Այս տրամաբանութեամբ էր անշուշտ որ Եկեղեցին շատ կանուխէն ողջմտութիւնը ունեցաւ ներս առնելու գանձնք իր Աստուածաշնչական Կանոնին մէջ : Այդ մտածումէն աւելի գերակշռող ի՞նչ պատճառ պիտի ունենայինք մենք՝ մերժելու համար գանձնք : Ըստ մեզ, անոնց նկատմամբ Բողոքականութեան վերաբերմունքը պէտք է բացատրել աւելի՝ այսպիսի կարևոր հարցի մը մասին իր և Կաթողիկոսեան միջև խրամը խորացնելու ճիգով մասնաւանդ. ինչ որ հասկնալի է թերևս՝ իբրև բաժանումի առաջին օրերու ջգածական վիճակ : Հիմալ որ, իբր չորս դարեր անցնելէ վերջ, այդ վիճակը շատ բան կորուսած է իր նախկին սաստկութենէն, Բողոքական աստուածաբաններ և Ս. Գրոց ուսումնասիրողներ իրենք իսկ կը խոստովանին այդ գիրքերուն գէթ շահեկան և օգտաւէտ պարունակութիւնը. ու զարմանալի չլլայ գիտել տալ թէ Լուսեր անգամ, բարեկարգական շարժումին պարագլուխներէն մին, որ Մակաբայեցոց Ա. Գիրքը արժանի կը նկատէր Կանոնին մէջ առնելու, ինքն իսկ բողոքովին համամիտ չէ եղած կարծես երկրորդականոններուն հանդէպ ստեղծուած այդ դիրքին :

Բ. — Եթանանիցի հանդէպ, անոր բովանդակութեան հարցէն վերջ՝ մեր կեցուածքին երկրորդ երեսը, անոր բնագրի խնդիրն է : Բացի սկզբնապէս արդէն յունարէն գրուած և իբր այն յետոյ իր մէջ մուտ գտած մասերէն, վաղուց, այսինքն մեր թուականէն իբր երեք դար առաջ, յունարէնի թարգմանուած էր ան՝ եբրայեցերէն բնագրի մը վրայէն, որ ապահովաբար ուարբեր և աւելի հնազոյն օրինակ մըն էր քան այն զոր կը ներկայացնէ Հին Կտակարանի եբրայական ներկայ ծանօթ օրինակը, որ Մատթական կոչուածն է : Անոր այս վաղնջականութիւնը մեծարժէք է շատ՝ անոր համար մասնաւանդ որ շատ կ'օգնէ Հին Կտակի գիրքերուն մեծագոյն մասին սկզբնական բնագրին վերակազմութեան գործին : Առաւելութիւն մըն է ասիկա, զոր կարելի չէ անտեսել, և որուն վրայ կ'աւելնան դեռ հետեւեալները. 1. — Նոր Կտակարանի գիրքերուն մէջ Հին Կտակարանիններէն եղած մէջբերումները համաձայն են Եթանանիցի և ոչ թէ եբրայական բնագրին, զի Եթանանիցի շատ կանուխէն Պաղեստինի մէջ ընդունուած ըլլալով, զայն էին գործածած Առաքեալներն ու Բրիստոնէական Ս. Գրքին առաջին մատենագիրները. այդ պատճառաւ անոր բնագիրը կը ծառայէ հաստատելու առաքելական վկայութիւններուն և քրիստոնէական հաւատքի հիմունքներուն տեսակէտը : 2. — Գրուած ըլլալով նոյն այն հասարակ յունարէնով որով գրուեցան յետոյ Նոր Կտակարանի գիրքերն ալ, անոր բնագիրը կ'օգնէ հասկնալու այդ գիրքերուն ոչ միայն բնագիրը, այլ նաև անոնց բազմաթիւ կտորներուն իմաստը : 3. — Բացի ասոնցմէ, ահազին է կարևորութիւնը, զոր ան ունի աստուածաշնչական զրականութեան և նոյն ատեն գիտութեանց տեսակէտով. վասնզի անկէց է որ մէջբերումներ կ'ընեն և անոր վրայ է որ կը կատարեն իւրենց մեկնաբանութիւնները հին Յոյն Հայերը, որոնք Հրէից Ս. Գիրքը ոչ թէ եբրայական բնագրին՝ այլ անոր այս թարգմանութեան վրայէն ճանչցան, հետևաբար Եթանանիցին է որ իր մասնաշարժութիւններով կրնայ մեզի տեղեկացնել թէ այդ հին մատենագիրները ի՞նչպէս հասկցած են Հրէական Սուրբ Գիրքը :